

LUNDS
UNIVERSITET

EXAMENSARBETE VT 2017
MAGISTER I ÖVERSÄTTNING
DEL 2: ANALYS

Språk- och litteraturcentrum
Översättarutbildningen

Att säga, skratta och snäsa

Om översättningen av anföringsverben i en rysk
prosatext

Författare:
Mattias Nylinder

Handledare:
Johanna Lindbladh, ryska
Mari Mossberg, svenska

Sammandrag

Denna uppsats kretsar kring min översättning av ett utdrag ur Alisa Ganijevs roman *Zjenich i nevesta*. Inledningsvis redovisas en källtextanalys som tar upp kontext, teman, ironi, bildspråk samt textens narrativa egenskaper. I den efterföljande översättningsstrategin diskuterar jag var jag lagt mig på skalan imitativ–funktionell ifråga om översättningens semantiska och pragmatiska aspekter. I den avslutande analysen undersöker jag min översättning av KT:s anföringsverb med hänsyn till deras funktion, semantik, stil och de olika anföringsnormer som råder i svenska och ryska. Anföringsverben delas in i och analyseras utifrån fem semantiska kategorier. Min översättningsanalys visar att yttrandeverb som *säga* och andra anföringsverb, som är yttrandeverbena närliggande, översätts imitativt. Detsamma gäller överlag anföringsverb som anger röststyrka. Många av de verb som anger en modal egenskap hos repliken kan inte översättas imitativt av stilistiska skäl. Så kallade indirekta anföringsverb, som överhuvudtaget inte anger ett yttrande, kräver ofta anpassningar till den svenska anföringsnormen.

Nyckelord

Anföringsverb, anföringsuttryck, skönlitterär översättning, Ganijeva

Engelsk titel

Function, Semantics and Norm in the Translation of Reporting Verbs in a Russian Literary Text

Innehållsförteckning

1	Introduktion	5
2	Källtextanalys	5
2.1	Kontext	5
2.1.1	Författaren och hennes författarskap	5
2.1.2	Intertextualitet	6
2.1.3	Ganjevas position i det skönlitterära värdesystemet	6
2.2	Teman och propositioner	7
2.3	Berättaren	8
2.4	Ironi	9
2.5	Dialogen	10
2.6	Bildspråk	11
2.6.1	Ironiskt bildspråk	11
2.6.2	Besjälningar	11
2.6.3	Metonymier och perifraser	12
3	Överväganden inför översättningen	12
3.1	Semantiska aspekter	13
3.1.1	Översättningen av bildspråk	14
3.2	Pragmatiska aspekter	14
4	Översättningsanalys	15
4.1	De undersökta anföringsverben i KT – en översikt	17
4.2	Yttrandeverb	18
4.3	Tonalitetsverb	18
4.3.1	Översättning av tonalitetsverb med tonalitetsverb	19
4.3.2	Översättning av tonalitetsverb med yttrandeverb	19
4.3.3	Översättning av tonalitetsverb med modalitetsverb	19
4.3.4	Översättning av tonalitetsverb med aspektuellt verb	20
4.3.5	Översättning av tonalitetsverb med indirekt verb	20
4.4	Aspektuella verb	21
4.4.1	Översättning av aspektuellt verb med yttrandeverb	21

4.4.2	Översättning av aspektuellt verb med indirekt verb	22
4.5	Modalitetsverb	22
4.5.1	Översättning av modalitetsverb med modalitetsverb	22
4.5.2	Översättning av modalitetsverb med yttrandeverb	23
4.5.3	Översättning av modalitetsverb med aspektuella verb	24
4.5.4	Översättning av modalitetsverb med indirekta verb	24
4.6	Indirekta verb	24
4.6.1	Rörelseverb	25
4.6.2	Skratt och leenden	25
4.6.3	Gester och mimik	26
4.6.4	Känslöverb	27
4.7	Sammanfattning av översättningsanalysen	27
5	Avslutning	29
	Litteratur	30

1 Introduktion

Denna uppsats innehåller den källtextanalys, översättningsstrategi och översättningsanalys som utgör en del av mitt magisterarbete på översättarutbildningen. Källtexten (hädanefter KT) utgörs av ett utdrag om 6 100 ord ur den ryska författaren Alisa Ganijevas roman *Zjenich i nevesta (Brudgummen och bruden)*, utgiven 2015 på förlaget AST i Moskva.

Översättningsanalysen behandlar KT:s anföringsverb och deras översättning i måltexten (hädanefter MT).

2 Källtextanalys

Källtextanalysen bygger huvudsakligen på den modell för brukstextanalys som presenteras i Hellspong & Ledin (1997). Då KT i det här fallet utgörs av en skönlitterär text har jag dock använt mig av kompletterande litteratur – främst Leech & Short (1981), Holmberg & Ohlsson (2012). Bildspråksanalysen grundas på Lindqvist (2005).

2.1 Kontext

Med kontext menas ”den språkliga och sociala miljö som texten kommer ur och verkar i” (Hellspong & Ledin 1997:49). Jag har delat in analysen av KT:s kontext i tre delar. I den första presenteras KT:s författare. I den andra tas intertextualiteten i KT upp. I den sista avsnittet diskuteras författarens position i det skönlitterära systemet.

2.1.1 Författaren och hennes författarskap

Alisa Ganijeva, född 1985, lever i Moskva men är uppvuxen i den ryska delrepubliken Dagestan i Norra Kaukasien¹. Hon inledde sin bana som litteraturkritiker, men övergick till prosa i ett försök att råda bot på vad hon uppfattade som en brist på realistiska skildringar av dagens Kaukasien (British Council 2016). Denna ambition har gjort henne till en samhällsinriktad författare och hon beskriver det själv som att politiken oundvikligen blir ett huvudtema i hennes romaner eftersom den spelar en så framträdande roll i hennes hemrepublik (Morris 2015). I *Zjenich i nevesta* säger hon sig vilja låta händelserna i den dagestanska by som skildras visa på de pågående samhällsförändringarna i dagens Dagestan (Sektstov 2015). Debuten *Salam tebe, Dalgat!* (2009) var istället en skildring av livet på

¹ Ryssland är en federation där det bland annat ingår 21 delrepubliker. Kaukasien kallas landområdena norr och söder om bergskedjan Kaukasus där den norra delen, med delrepubliker som Dagestan och Tjetjenien, ingår i den Ryska federationen. När jag hädanefter talar om Kaukasien är det denna norra del jag syftar på.

gatorna i huvudstaden Machatjkala, med inslag av lokal slang och kodväxlingar mellan ryska och olika kaukasiska språk insprängda i texten (Wren 2012). Romanen *Prazdnitjnaja gora* (2013) utspelas i en tänkt framtid där Dagestan frigörs från Ryssland som tröttnat på detta problemområde och låter bygga en mur längs den nya gränsen i söder (Morris 2015).

Det är tydligt att Ganijeva i sitt författarskap vänder sig mot tidigare, romantiserande bilder av Kaukasien och vill synliggöra periferin och dess människor. Detta förhållningssätt kan kännas igen från postkolonial teori (se Holmberg & Ohlsson 2012:42f.) och det ligger därför nära till hands att betrakta Ganijeva som en postkolonial författare. Också det faktum att hon skildrar ett samhälle i resterna efter vad man kan kalla det sovjetiska imperiet motiverar detta.

2.1.2 Intertextualitet

Intertextualitet är ett viktigt inslag i såväl KT som romanen i dess helhet. Redan titeln *Zjenich i nevesta – Brudgummen och bruden* är en allusion på en rysk barnramsa vars första rad också förekommer i KT (r 1208, MT r 1208–1209). Ramsan slutar med brudens död och anspelningen på den i romantiteln blir därmed ett förebud om romanens lika tragiska slut. Intertextualiteten skulle här alltså kunna säga fylla en narrativ funktion.

Vidare förekommer intertextualitet i form av allusioner på uttryck som är aktuella i dagens ryska politik. Till exempel är frasen ”vår andliga värdegrund” (”[д]уховные скрепы”, KT r 47), som en av romankaraktärerna använder sig av, ett av president Putins slagord (se Lipman 2012). Intertextualiteten blir därmed ett sätt att föra in dagens patriotiska och konservativa ideologi som tema i romanen.

I KT citerar en av karaktärerna dikten *Tjerkessiskan* (KT r 508–510) skriven av Michail Lermontov (1814–1841), som var en av den ryska romantikens främsta poeter. Här blir intertextualiteten istället ett sätt att problematisera den tidigare romantiska bild av Kaukasien som förekommit i Ryssland.

2.1.3 Ganijevas position i det skönlitterära värdesystemet

I sin diskussion kring hög- och lågprestigelitteratur delar Lindqvist (2005:38–40) in det litterära systemet i klassiker, kvalitetsromaner, underhållningsromaner och seriebundna populärpocketromaner. Dessa kategorier anger det skönlitterära verkets plats i det värdesystem som upprätthålls av olika aktörer inom fältet (förläggare, kritiker o.s.v.). De två förstnämnda kategorierna utgör högprestigelitteratur och de två senare lågprestigelitteratur. I det följande kommer jag försöka fastställa till vilken kategori KT kan hänföras.

Ganijevas bokförlag AST presenterar sig på sin hemsida som ett av de största i Ryssland med en månatlig utgivning på över 500 böcker (AST 2017). Genremässigt uppvisar man en

stor bredd som sträcker sig från intellektuell prosa till underhållningslitteratur. Det är därför svårt att utifrån förlagstillhörighet fastställa om Ganijeva är att betrakta som hög- eller lågprestigeförfattare. Att döma av de ryska litterära priser hon tilldelats, däribland debutantpriset 2009 och ett specialpris vid den ryska Bookerutdelningen 2015 (Ganijeva 2017), förefaller hon dock räknas som en högprestigeförfattare i sitt hemland.

Också om man ser till Ganijevas utländska förläggare (hon är översatt till bland annat engelska, tyska, spanska och franska) framträder bilden av en högprestigeförfattare. På engelska är Ganijeva utgiven av det amerikanska bokförlaget *Deep Vellum Publishing*, som på sin hemsida beskriver sig som ett icke-vinstdrivande förlag med syfte att ge ut världens främsta samtida författare (Deep Vellum 2017). I Frankrike ingår en översättning av romanen *Prazdnitjnaja gora* i bokförlaget Gallimards *Collection du monde entier* – en serie ”trogen världslitteraturens stora namn de senaste decennierna” (Gallimard 2017, min översättning). I Tyskland är det bokförlaget *Suhrkamp Verlag* som ger ut Ganijevas romaner (i skrivande stund är det också det enda bokförlag som publicerat en översättning av *Zjenich i nevesta*). Suhrkamp Verlag är känt just för sin inriktning på ”humaniora och kvalitetslitteratur” (Nationalencyklopedin, Suhrkamp Verlag). Sammantaget får KT därmed betraktas som en kvalitetsroman inom det högprestigelitterära fältet.

2.2 Teman och propositioner

KT omfattar hela det första och halva det femte kapitlet av Ganijevas roman. Huvudperson i båda dessa kapitel är Patja, en 25-årig jurist från Dagestan. I det första kapitlet skildras hur hon åker med två vänner till en fest utanför Moskva, där hon arbetat ett år. Det görs också utvecklingar med beskrivningar av hur hon vid två tidigare tillfällen blir utbjuden på restaurang av dagestanska män i Moskva. Det blir tydligt av berättelsen hur Patja ständigt möts av och måste försvara sig mot föreställningar om hurdan hon är och förväntas leva i egenskap av ung dagestanska och muslim. En dagestansk man hon träffar planerar till exempel att gifta bort sitt barnbarn med henne. Under smått förnedrande former låter han henne sedan veta att han ändrat sig eftersom han anser henne vara för gammal – en dagestanska förväntas gifta sig ung och inte satsa på utbildning och arbete som Patja har gjort. Motsvarande synsätt ger också de ryska gästerna på festen uttryck för. Patja utpekas än som en krigande kaukasier, än som en förtryckt muslimsk flicka. Man tar sig till och med friheten att dryfta hennes sexliv öppet och offentligt. Att försvara sig mot detta eller försöka accepteras som jämlik med de andra förefaller hopplöst. Oavsett var hon är kan Patja alltså inte känna sig hemma någonstans.

Ett makrotema för det första kapitlet och, som det ska visa sig, hela KT, blir därmed *främlingskap*. Mer specifikt handlar det om det främlingskap en sekulär, dagestansk och muslimsk kvinna känner både inför sina ryska vänner och sina dagestanska landsmän. Här blir alltså postkoloniala teman som *centrum kontra periferi* och *ryskt kontra dagestanskt* tydliga. Det är också påtagligt att de som tar sig störst friheter gentemot Patja är män och även relationen *kvinnamän* blir därmed ett tema i KT.

I det avsnitt ur det femte kapitlet som ingår i översättningen har Patja istället återvänt till sin hemby i Dagestan. Återigen skildras en träff med en ung man – denna gång ledaren för en lokal politisk ungdomsorganisation. Timur, som den unge mannen heter, visar sig stå för en auktoritär politik baserad på en konservativ tolkning av islam och han avfärdar såväl västvärlden som darwinismen. Också denna gång förväntas Patja underkasta sig rådande föreställningar om hur hon ska leva som kvinna – redan denna första träff anser Timur legitimera sina anspråk på henne som hustru och han blir alltmer hotfull när hon försöker undkomma honom.

De teman som förekommer i det första kapitlet är alltså viktiga också i det femte. I detta femte kapitel hamnar dessutom samhällsutvecklingen i dagens Dagestan i fokus. Man skulle kanske vilja föreslå tradition kontra modernitet som ett tema här, men i en intervju (Sekisov 2015) har Ganijeva själv betonat att den dagestanska traditionen, sina auktoritära drag till trots, ändå har innehållit relativt stor frihet – däribland för kvinnor. Dagens auktoritära strömningar menar Ganijeva utgör något nytt i regionen. I KT har de sin främste representant i nämnde Timur. Men Timur ger inte bara uttryck för konservativ islam utan framför också föreställningar som snarare kännetecknar rysk konservatism och nationalism.

Ett makrotema i det femte kapitlet skulle alltså kunna vara *auktoritära strömningar*. I relation till detta står mikroteman såsom *konservatism, islamism* och *rysk nationalism*.

För varje tema i en text går det att formulera en proposition – en utsaga om vad texten säger om det aktuella temat (Hellspong & Ledin 1997:122f.). Som makroproposition för det första kapitlet, det som utspelas i Moskva, föreslår jag: ”Icke-muslimers fördomar mot muslimer är lika begränsande och uteslutande som islamisternas politik.” För kapitel fem föreslår jag istället: ”De auktoritära strömningarna i dagens Dagestan leder till katastrof.” Det sistnämnda skulle också kunna föreslås som en makroproposition för romanen i dess helhet.

2.3 Berättaren

KT är berättad i första person av huvudkaraktären Patja själv. Narratologiskt benämns en sådan berättare, alltså en jag-berättare som själv deltar i handlingen, *homodiegetisk berättare*

(Holmberg & Ohlsson 2012:73). Texten utmärks också av det som benämns *intern fokalisering*, med vilket menas att berättelsen utgår från berättarens synvinkel och följer hennes blick (ibid:85). Generellt brukar sådant leda till att läsaren sympatiserar med berättaren (Leech & Short 1981:265) och detta får sägas gälla även i KT.

Berättarens beskrivningar av omgivningen framstår som utpräglat konkreta. Konkretion är visserligen ett utmärkande drag för skönlitteratur (Ingo 2007:78), men i KT övergår den ofta i uppräknningar av rena sakupplysningar. Detta blir inte minst tydligt i personbeskrivningarna, som vanligen begränsas till några enstaka detaljer i karaktärernas utseende och något om kläderna de bär. Exempel (1) illustrerar detta.

1) Бесцветный, слегка косоглазый юноша с растрёпанными каштановыми волосами и двое вполне мирных парней в джинсовых куртках и ярких майках с серпами и молотами.. (KT r 635–639)

En blek och något skelögd yngling med rufsigt kastanjebrunt hår och två helt fredliga killar i jeansjackor och färgglada t-shirts med hammaren och skäran på. (MT r 635–639)

Ett begrepp som skulle kunna vara applicerbart i detta sammanhang är ”mind style” – det sätt som berättarens världssyn kommer till uttryck på genom ordförråd och grammatik (Leech & Short 1981:188f.). Av de substantiviska löporden i KT:s relation² (de avsnitt där Patja för ordet) är cirka 69 % konkreta (525 konkreta av totalt 758 substantiviska löpord). Patjas ”mind style” framstår alltså som sakligt registrerande. Detta är dock inte den fullständiga bilden då hennes attityd gentemot de andra framkommer i den ironi som också genomsyrar romanen.

2.4 Ironi

Ironi innebär ofta att man säger en sak men menar motsatsen (Hellspong & Ledin 1997:183). Exempel (2), där Patja kommenterar Timurs skryt om sitt politiska arbete, kan illustrera detta. Av den vidare kontexten framgår att Patja inte alls är särskild imponerad av Timur och med ”этой яростной общественной работе” – ”detta idoga samhällsarbete” menar hon snarare att hans insatser tvärtom är ganska ointressanta.

2) Обо всей этой яростной общественной работе он писал мне ещё в интернете, и, что удивительно, это-то меня и подкупило. (KT r 1181–1184)

² Begreppet *relation* används i den här uppsatsen om den del av en prosatext som inte utgör dialog (se Lindqvist 2005:148).

Om allt detta idoga samhällsarbete hade han skrivit till mig redan på internet och konstigt nog var det just det som fått mig att nappa. (MT r 1181–1184)

Hellspong och Ledin (1997:208) menar att ironi också uppstår då ”texten markerar ett lekfullt utifrånperspektiv på sitt ämne” (ibid.) och ”vägrar att ta det på blodigt allvar” (ibid.). Exempel (3–4) illustrerar detta. Här återges Patjas reaktioner då hon första gången träffar de två män hon fått kontakt med på internet. Hennes upprepade veklagan i de här exemplen är svår att ta på allvar. Den är teatralisk och för tankarna till pekor. Ironin består här i att hon talar med ”en annan stämma än sin egen” (Hellspong & Ledin 1997:183). Hon driver med sig själv och sina stereotypiska föreställningar om romantik och drömmarna om den stora kärleken.

3) О, какая же это была ошибка! Кавалер оказался высоким, но большеголовым, с неприятно мелкими глазками. (КТ r 116–118)

Åh, vilket misstag det var! Min kavaljer visade sig vara lång, men hade ett stort huvud och obehagligt små ögon. (MT r 116–118)

4) О нет, о нет, он оказался вовсе не таким, как я представляла по фотографиям. (КТ r 1130–1132)

Åh nej! Åh nej! Han såg inte alls ut som på bilderna. (MT r 1130–1132)

2.5 Dialogen

KT utgörs till cirka 40 % av dialog (2 476 av 6 100 löpord). Ett utmärkande drag för dialogen är att Patja spelar en undanskymd roll i den, trots att hon är romanens huvudkaraktär.

Visserligen är hennes repliker relativt många – 28 % av dialogens repliker yttras av henne – men de omfattar bara 12 % av dialogens löpord. Innehållsmässigt utgör de ofta kortare kommentarer till sådant de andra karaktärerna säger, alternativt korta frågor om det som sägs. Patja figurerar alltså ofta i dialogen, men är inte särskilt aktiv, vilket är ett sätt som hennes främlingskap framkommer på i texten.

Dialog kan innehålla avvikande, idiolektala särdrag – ofta för att markera en negativ attityd till talaren (Leech & Short 1981:170). I KT är Timurs överanvändning av utfyllnadsordet ”самое” (i MT *typ*) ett exempel på detta. I de övriga karaktärernas repliker är det dock svårare att hitta några liknande markörer. Viktigare för att markera berättarens attityd till det som sägs blir istället anföringsverben, vilka kommer behandlas i översättningsanalysen.

Inte heller stilistiskt sett förefaller dialogen utmärka sig påtagligt. KT har visserligen ett talspråkligt inslag, men detta tycks gälla såväl relation som dialog. Det handlar också just om talspråk – svordomar och slang lyser med sin frånvaro i KT.

2.6 Bildspråk

I detta avsnitt tar jag upp vad jag uppfattar som tre utmärkande drag för bildspråket i KT.

2.6.1 Ironiskt bildspråk

Lindqvist (2005:120f.) delar in bildspråket i kategorierna döda, konventionella och nyskapande bilder. Med döda bilder menas sådana som blivit så pass etablerade att de inte längre uppfattas som bilder, medan konventionella bilder är sådana som är markerade som överförd betydelse i ordböckerna och de nyskapande bilderna, i sin tur, är sådana som inte är upptagna i ordböckerna. De konventionella bilderna spelar en viktig roll i KT, något som kan förefalla förvånande med tanke på att sådant bildspråk mer är att förknippa med lågprestigelitteratur (ibid.:129). Vad som skiljer det konventionella bildspråket i KT från lågprestigelitteraturens är dock att det i KT används ironiskt.

Exempel (5) kan illustrera det ovan sagda. Det är här fråga om en täckt anföring där Patja återger hur en av männen som hon träffar skryter om alla tjejer han har efter sig och hur han undgått att gifta sig med dem. Det konventionella bildspråket utgörs här av ordet ”воробей”, som ordagrant betyder *sparv* men som i den här kontexten anspelar på det ryska uttrycket ”стреляный воробей” (ungefär ’gammal räv’, Norstedts 2012, uppslagsord *vorobej*). I MT har det översatts med *var inte född igår*.

5) Но большеголовый тот ещё воробей (KT r 176)

Men Ljushuvudet var inte född igår (MT r 176)

Det är tydligt att det är Ljushuvudets röst som härmas i detta yttrande och ironin riktas mot hans överlägsna attityd. Den utgör också ett humoristiskt inslag i texten. Viktig för att ironin ska nå fram är den skarpa kontrast som uppstår mellan den käcka tonen i *var inte född igår* och det nedsättande *Ljushuvudet*. Konnotation kan alltså vara en viktig komponent i ironi.

2.6.2 Besjälningar

De mest påfallande exemplen på nyskapande bildspråk i KT utgörs kanske av de besjälningar som förekommer i relationen. Dessa sticker ut då de saknar spår av den ironi som annars genomsyrar texten. I (6) sitter Patja på ett pendeltåg, drömmer sig bort för ett ögonblick och

beskriver ett vidsträckt Moskva som skakar förbi i regnet utanför fönstret. Besjälningen består i att staden tillskrivs den mänskliga egenskapen att vara *ovillig att släppa iväg oss*.

б) за стёклами мчался, подпрыгивая в брызгах дождя
и не желая нас отпускать, июньский город. (KT r
78–80)

utanför fönstren rusade staden förbi, skälvande i
juniregnet och ovillig att släppa iväg oss. (MT r 78–
80)

2.6.3 Metonymier och perifraser

Förekomsten av perifraser i KT, alltså det att man benämner någon med ett för den personen utmärkande drag (Hellspong & Ledin 1997:143), är slående. Dessa perifraser utgör samtidigt metonymier såsom хвостатый ('hästsvansen', KT r 623), eller det tidigare nämnda большеголовый (se exempel 3 ovan) som ordagrant betyder "jätteskallen".

Metonymierna fyller flera funktioner i KT. De är starkt värdeladdade och säger därmed något om jag-berättarens attityd gentemot de personer de betecknar. De gör det också lättare för läsaren att hålla ordning på den relativt strida ström av människor som passerar förbi genom texten. Slutligen utgör även de ett humoristiskt inslag i KT.

3 Överväganden inför översättningen

En avgörande faktor vid val av översättningsstrategi är textens funktion. I KT:s fall är funktionen expressiv, det vill säga den förmedlar "känslor, inte bara kunskap och information" (Ingo 2007:128) och dess utgångspunkt är "språkbrukarens subjektiva sätt att förhålla sig till ämnet" (ibid.). Enligt Lundqvist (2007:52) blir estetisk och stilistisk ekvivalens vid översättningen av sådana texter ofta viktigare än semantisk ekvivalens.

I sin diskussion kring översättningsstrategi föreslår Ingo (2007:338–347) att man utgår från de tre grundaspekter som översättningen ska anpassas efter: semantik, pragmatik, struktur och språklig varietet. Jag kommer här koncentrera mig på de två förstnämnda och diskutera i vilken mån min strategi är imitativ eller funktionell, det vill säga i vilken mån översättningen anpassas till de nya läsarna och den nya situation som MT ska fungera i, alternativt läggs närmare KT på ett formellt plan (se Lundquist 2007:37). För att ändå nämna något helt kort om varietet anser jag det viktiga vara att överföra de stildrag i KT som framkommit av källtextanalysen: ett ledigt talspråk, humor och ironi. Ifråga om struktur blir det däremot svårt att utgå från en imitativ strategi på grund av de stora skillnaderna som föreligger mellan

ryska och svenska. Ett överordnat krav är istället att målspråket blir idiomatiskt (jämför Ingo 2007:159), vilket leder till stora anpassningar av MT:s struktur. Undantagen utgörs av de citat på vers som förekommer i KT, då hänsyn har tagits till rytm och i det ena fallet också till rim.

3.1 Semantiska aspekter

Semantiskt eftersträvar jag en imitativ översättning med denotation som utgångspunkt, men undantagen blir många. Mot denotation ställs ofta konnotation, som i texten är viktigt för att markera attityder och skapa ironi. Konnotation utgör därmed en anledning att avvika från den imitativa strategin.

Viktigare än denotation är ofta också den funktion ett visst språkligt element fyller i texten (Ingo 2007:125). Detta blir i hög grad aktuellt ifråga om anföringsverben, vars funktion ofta är att illustrera attityder, känslor och dylikt. Funktionen blir i dessa fall ofta viktigare än den specifika handling verbet refererar till. Två denotativt sett väldigt olika uttryck, såsom ”gorma” och ”skaka av ilska”, kan alltså funktionellt sett vara att betrakta som lika goda översättningsmotsvarigheter. Översättningsanalysen i nästa avsnitt kretsar i hög grad kring hur anföringsverbens funktioner föranleder semantiska avvikelser i översättningen.

Ytterligare en faktor som spelar in är den om textnormer (Ingo 2007:16). Återigen utmärker sig anföringsverben då olika normer i ryska och svenska leder till att de många gånger inte kan översättas imitativt.

Vissa särskilda hänsyn är att koppla till KT i egenskap av skönlitterär text. Således är en berättelses karaktärer och inte minst dessa karaktärers handlingar centrala för texten (Holmberg & Ohlsson 2012:62). Även denna faktor kan motivera semantiska avvikelser och då inte minst ifråga om anföringsverben.

En överordnad avgränsning av de denotativa avvikelserna i MT är det som Leech & Short (1981:157f.) benämner trovärdighet (”credibility”) och konsekvens (”consistency”). Med trovärdighet menas att läsaren ska kunna godta den fiktiva värld som skildras i texten. Med konsekvens menas att trovärdigheten måste vara genomgående. Kanske skulle man kunna beskriva det som berättelsens egen, inre logik.

För MT:s del innebär trovärdigheten att den fiktiva värld som skildras ska motsvara läsarens värld. Som framgått av källtextanalysen har ju Ganijevas ambitioner varit att skriva en realistisk roman. Det hela kan förefalla självklart, men det är mer än en gång under översättningsarbetet som hänsyn till trovärdighet lett till att i övrigt fullgoda översättningsmotsvarigheter fått kasseras. Avgörande har varit den scen som skildras och sådant som karaktärernas positioner i rummet och hur de interagerar med varandra: man

hoppas inte till av förskräckelse om man ligger ned; man höjer inte rösten om man vill att personen bredvid inte ska höra. En genomgående princip för översättningen är därför att MT:s trovärdighet och konsekvens alltid går före ovan nämnda anpassningar.

3.1.1 Översättningen av bildspråk

Till översättningens semantiska aspekt räknar Ingo (2007:118–121) också översättningen av bildspråket. Här tillämpar jag en imitativ strategi så att nyskapande bilder i största möjliga mån översätts *sensu stricto* – det vill säga mer eller mindre ordagrant och med såväl bild- som sakled bevarade. Enligt Lindqvist (2005:145) är en sådan strategi det dominerande vid översättning av högprestigelitteratur. Ifråga om konventionella bilder har det dock framgått att de ofta används ironiskt och i dessa fall blir det därför prioriterat att ironin når fram också till läsaren av MT, snarare än att bildspråket som sådant bevaras i största möjliga grad.

3.2 Pragmatiska aspekter

Med översättningens pragmatiska aspekter menar Ingo (2007:126f.) anpassningar till den nya kommunikationssituationen och i synnerhet sådant som har att göra med skillnader mellan käll- och målkultur. Lundquist benämner detta ”ekstra-textuelle referencer” (Lundquist 2011:82) och tar i synnerhet upp ”samfunds-, tids- og kulturbundne udtryk” (ibid.).

Min strategi är att bevara sådana kulturspecifika begrepp eftersom de bidrar med lokalfärg till MT. Generellt heter det att detaljer ökar fiktionens trovärdighet (Leech & Short 1981:156f.) och detta menar jag inte minst borde gälla detaljer som bidrar med lokalfärg. Inom ramen för detta går det dock att tänka sig funktionella anpassningar. Således kan frasen *диван времён застоя* ('en soffa från stagnationen', KT r 788) mycket väl översättas med det i lika mån lokalfärgade ”en soffa från Brezjnevtiden” om det finns skäl att tro att *Brezjnevtiden* är ett mer känt begrepp än *stagnationen*³. En högre grad av anpassning, såsom ”en soffa från 1970-talet”, skulle däremot utgöra en avvikelse från denna strategi.

Ingo (2007:151) räknar också översättningen av allusioner till den pragmatiska aspekten. Som framgått av källtextanalysen spelar sådana en viktig roll för KT:s politiska budskap. I dessa fall gör jag dock inga anpassningar. Detta då jag anser att eventuella förtydliganden skulle vara att tvinga på läsaren en viss tolkning av texten. Utmärkande för fiktionen är istället ”en stor tolkningspotential” (Melin 2009:25) och detta är något jag vill bevara i MT.

³ *Stagnationen* (1964–1985) och *Brezjnevtiden* (1964–1982) är benämningar på två perioder i sovjetisk historia som sammanfaller med varandra på ett par år när.

4 Översättningsanalys

I denna översättningsanalys kommer jag diskutera översättningen av KT:s anföringsverb. Med anföringsverb menas verb som används för att introducera dialog. Deras huvudsakliga funktion är att identifiera talaren och markera att ett yttrande skett (Tegelberg 2000:122).

Därutöver kan de också karaktärisera talaren, ange dennes känslor och attityder eller ge annan information om hur repliken ska uppfattas (ibid.:119, 124). De kan vara placerade före, efter eller inom den aktuella repliken. Benämningen på dessa positioner är initial, final respektive medial (Mendoza Åberg 2013:12).

Som redan antytts i översättningsstrategin anser jag utgångspunkten för anföringsverbens översättning vara deras funktion - det de säger om det repliken och om talarens och berättarens syn på detta. Förutom funktion måste hänsyn också tas till konnotation, stil, trovärdighet samt även också denotation, det vill säga den handling anföringsverbet refererar till. Därtill tycks det råda olika anföringsnormer i ryskan och svenskan. I de slaviska språken förordas ofta en variation i bruket av anföringsverb (Mendoza Åberg 2013:5), något som också utmärker anföringsverben i KT. I svensk litteratur är istället idealet att repliken ska vara självförklarande, medan mer fantasifulla och associationsrika anföringsverb riskerar att förknippas med lågprestigelitteratur och översättningssvenska⁴ (Gellerstam 1996:16f.).

Anföringsverb med ”en högre grad av semantiskt innehåll” (Tegelberg 2000:120) brukar man beskriva som *expressiva*. Ett sätt att anpassa *expressiva* anföringsverb till den svenska anföringsnormen är att neutralisera dem, det vill säga låta dem motsvaras av ett semantiskt sett ”lättare” verb, såsom *säga* eller *börja*.

Jag har sorterat in KT:s och MT:s anföringsverb i de fem semantiska kategorier som Tegelberg (2000:121–123) anger. Kategorierna definieras på följande sätt:

1. *Yttrandeverb*⁵ är stilistiskt neutrala verb som semantiskt inte markerar något förutom att yttrandet fälls och av vem (Tegelberg 2000:125). Typexemplet på yttrandeverb är *säga*, men jag har också räknat verbet *fråga* som ett rent yttrandeverb (se nedan för en diskussion kring klassificeringen av *fråga* och *svara*).
2. *Tonalitetsverb* är verb som, förutom att ange att ett yttrande sker, också specificerar röstläget (Tegelberg 2000:122). Typexempel kan vara verb som *viska* eller *skrika*. Vad *röstläge* innebär definierar Tegelberg inte närmare, men med tanke på att hon

⁴ Som översättningssvenska kan också vissa anföringskonstruktioner uppfattas, så som anföringsverb + sättsadverbial/prepositionsfras (”sa hon glatt”/ ”sa hon med ett leende”) (Gellerstam 1996:23–26).

⁵ Tegelbergs benämning är i själva verket *rena yttrandeverb*. Här förenklar jag dock det till *yttrandeverb*.

även räknar verben *stamma* och *sluddra* som tonalitetsverb (ibid.:136) förefaller det inte enbart vara röststyrkan som förenar verben i denna kategori⁶. Till gruppen tonalitetsverb räknar jag därför alla verb vars betydelse, förutom att ange ett yttrande, också specificerar den ”vokala paralingvistiska kommunikationen”. Med paralingvistisk kommunikation menas kommunikation som ”kompletterar den verbala kommunikationen /.../ samtidigt med talet” (Linell 2004:19)⁷. Med vokal menas att denna kommunikation sker med rösten (ibid.). Förutom röststyrka ingår här tempo, rytm och tonhöjd (ibid.)⁸. Exempel på verb som jag utifrån denna definition räknar som tonalitetsverb är svenskans *rabbla* och ryskans *tjekanit* (’klart och tydligt uttala varje ord’, Norstedts 2012, uppslagsord *tjekanit*).

3. *Aspektuella verb* är verb som på något sätt anknyter till dialogens början, fortgående eller slut, såsom *fortfara* eller *avrunda* (Tegelberg 2000:137). Också *svara* räknar jag som ett aspektuellt verb.
4. *Modalitetsverb* har ”dels en yttrandeidé, dels en modal idé” (Tegelberg 2000:122). Den modala idén anger ofta replikens avsikt (ibid.) och ett exempel på modalitetsverb kan alltså vara *befalla*.
5. *Indirekta verb* är verb som i sig själva inte har någon betydelse av yttrande men ändå används som anföringsverb i den aktuella kontexten (Tegelberg 2000:151).

Som Tegelberg (2000:123) påpekar uppstår det stora gränsdragningsproblem när anföringsverben ska klassificeras. Ifråga om de ryska verben har jag utgått från de definitioner som ges i internetordboken gramota.ru: de verb som där tydligt tillskrivs en betydelse av yttrande har placerats i grupperna 1–4 ovan, övriga räknas som indirekta (grupp 5). Till exempel anges för ett verb som *obratitsja* betydelsen ”att rikta sina ord, tal el. dyl. mot någon” (gramota.ru, uppslagsord *obratitsja*, min översättning) och det har därför klassificerats som ett modalitetsverb. Detta trots att dess svenska lexikonmotsvarighet *vända sig till* är att betrakta som ett indirekt verb (Tegelberg 2000:153).

Ett svårt gränsdragningsproblem utgör inte minst klassificeringen av verben *fråga* och *svara*. I litteraturen paras dessa ihop och räknas antingen som två yttrandeverb, två

⁶ Ordet *röstläge* kan mycket riktigt inte enbart betyda *röststyrka* eller *tonhöjd* utan också ”sätt att uttrycka något med rösten” (SO II, uppslagsord *röstläge*).

⁷ Idén att utgå från vokal paralingvistisk kommunikation har jag hämtat från Mendoza Åberg (2013:15) som noterar att Liljestränd (1983:180) tar hänsyn till sådan i sin kategorisering av anföringsverben.

⁸ Kommunikation som inte är paralingvistisk är extralingvistisk, vilket innebär att den ”uppträder oberoende av det verbala”, till exempel nysningar. Icke-vokal kommunikation, i sin tur, är sådan som inte förmedlas med rösten. Med icke-vokal paralingvistisk kommunikationen avses alltså sådant som gester utförda samtidigt med yttrandet (se Linell 2004:19).

aspektuella verb eller två modalitetsverb (se Tegelberg 2000:129 och Mossberg 2015:32). Som redan framgått splittrar jag dem istället. Verbet *fråga* räknar jag som ett yttrandeverb. Det gör även Tegelberg (2000:129) som betraktar den modala komponenten i dess betydelse som stelnad. Mitt eget intryck från översättningsarbetet är också att helt andra hänsynstaganden är aktuella vid *fråga* jämfört med vid mer typiska modalitetsverb såsom *befalla*.

Ett yttrandeverb ska också vara stilistiskt neutralt (Tegelberg 2000:122). Detta gäller normalt *säga*. Men när repliken utgörs av en fråga är kanske *fråga* att betrakta som det neutralare anföringsverbet, medan *säga* framstår som avvikande och markerat⁹. Även i det här hänseendet förefaller det alltså motiverat att betrakta *fråga* som ett yttrandeverb.

Verbet *svara* räknar jag istället som ett aspektuellt verb, då det anknyter till en tidigare replik. Även i *fråga* går det att se ett aspektuellt inslag, men då i form av en anknytning till den fortsatta dialogen. En avgörande skillnad är dock att en fråga kan lämnas obesvarad, den behöver inte ens vara ämnad att besvaras. Däremot tycks ett svar förutsätta en fråga. Därmed anser jag den aspektuella betydelsen hos *svara* vara tydligare.

4.1 De undersökta anföringsverben i KT – en översikt

Översättningsanalysen inkluderar de anföringsverb som förekommer i direkt anföring vid KT:s repliker. Verb vid indirekt anföring är alltså exkluderade. Uteslutna är också anföringsverb som används vid tankar och sms då jag inte betraktar sådant som dialog.

I dialogen förekommer anföringsverb tillsammans med cirka 61 % av replikerna i direkt anföring (116 anföringsverb på 192 repliker). Ur svenskt perspektiv framstår de som kraftigt varierade med totalt 96 unika verb¹⁰. Inga anföringsverb har tagits bort eller lagts till i MT. Fördelningen KT:s och MT:s anföringsverb mellan de olika kategorierna framgår av Tabell 1.

	Yttrandeverb	Tonalitets- verb	Aspektuella verb	Modalitets- verb	Indirekta verb
KT	6	21	18	31	40
MT	33	14	26	19	24

Tabell 1: Förekomsten av anföringsverb i KT och MT.

⁹ Som Mendoza Åberg (2013:19) påpekar förekommer det att *säga* används som anföringsverb också efter frågor.

¹⁰ I ryskan kopplas verben vanligen ihop i par där det ena verbet har imperfektiv och det andra perfektiv aspekt. Med unika verb menas här unika verbpar.

I KT står 66,5 % av anföringsverben finalt. 28,8 % är medialt placerade och 6,7 % står initialt. Placeringen är en viktig faktor eftersom initialt placerade anföringssatser tillåter mindre typiska anföringsverb (Mendoza Åberg 2013:12). Anföringssatsernas position är bevarade i MT, med undantag för ett av KT:s medialt placerade indirekta verb som blivit initialt i MT, och ett aspektuellt, medialt verb som blivit finalt.

4.2 Yttrandeverb

Som framgår av Tabell 1 förekommer sex yttrandeverb i KT. Detta kan jämföras med MT där de många neutraliseringarna av modalitetsverb och indirekta verb lett till hela 33 förekomster av yttrandeverb. De yttrandeverb som förekommer i KT är *skazat* ('säga'), *proiznesti* ('säga', 'yttra') och *sprosit* ('fråga'). Var och en har två förekomster var. De två förstnämnda är översatta med *säga* i MT, det sistnämnda med *fråga*. Jag har inte funnit någon större anledning att överväga alternativa översättningar i dessa fall. I (7) skulle man kanske kunna fundera kring att översätta den ryska anföringssatsen "тихо сказал он" ('sa han tyst') med "viskade han". Men "viskade han" skulle kunna uppfattas som ett lägre tonläge än "sa han tyst". Det skulle också leda till svåra ställningstaganden ifråga om eventuella konnotationer, såsom att *viska* i den aktuella kontexten skulle kunna förknippas med exempelvis rädsla. Alltså förefaller en imitativ översättning här vara det bästa alternativet.

7) – Испугались, все испугались, – тихо сказал он.
(KT r 1047–1048)

– De är rädda, alla är rädda, sa han tyst. (MT r 1047)

4.3 Tonalitetsverb

I Tabell 2 redovisas de svenska översättningsmotsvarigheter som använts till KT:s tonalitetsverb. Som framgår har de flesta ryska tonalitetsverben översatts med ett svenskt dito.

Yttrandeverb	Tonalitetsverb	Aspektuella verb	Modalitetsverb	Indirekta verb
3	14	1	1	2

Tabell 2: Svenska översättningar av ryska tonalitetsverb.

4.3.1 Översättning av tonalitetsverb med tonalitetsverb

Den mest uppenbara anledningen för en talare att höja rösten är naturligtvis att höras bättre. Sänker man tonläget vill man istället att folk runtomkring inte ska höra. Att markera röststyrka är också den tydligaste funktionen hos de av KT:s tonalitetsverb som motsvaras av tonalitetsverb i MT. Exempel på sådana ryska verb är *kriknyt* ('skrika'), *zakritjat* ('skrika') och *sjepnut* ('viska'). I dessa fall finns väl fungerande lexikonmotsvarigheter i svenskan. Exempel (8), där Patjas väninna Marina påkallar en avsides stående mans uppmärksamhet, får här fungera som en illustration.

8) Марина заметила его и закричала:

– Простите, пожалуйста, а дачный кооператив в какую сторону? (KT r 429–433)

Marina fick syn på honom och ropade:

– Ursäkta, åt vilket håll ligger datjaområdet? (MT r 430–433)

4.3.2 Översättning av tonalitetsverb med yttrandeverb

I de tre fall där ryskt tonalitetsverb motsvaras av yttrandeverb i MT är tonaliteten i det ryska verbet inte att koppla till röststyrka utan andra aspekter av hur repliken uttalats. Också deras funktion är att markera annat än röststyrka. Detta gäller till exempel verbet *ochat* ('охала', KT r 1102) som betyder *jämra sig*, *stöna* eller *sucka* och anger en känsla hos talaren.

I (9) markerar det ryska anförings verbet "причмокнул" ('smackade') talarens självbelåtenhet. Det skapar alltså ett negativt intryck av talaren och markerar berättarens negativa attityd till denne. Att jag använt ett yttrandeverb i MT beror på att repliken där inte innehåller ett ljud som kan föranleda en smackning. Smackningen får istället komma med i en samordnad sats efteråt. En kreativare översättning av repliken skulle dock kunna tillåta en mer källtextnära översättning av det ryska anförings verbet i det här exemplet.

9) – Ну и что же? – причмокнул тот. (KT r 612)

– Jaha, vaddå då? frågade Jurij och smackade. (MT r 612–613)

4.3.3 Översättning av tonalitetsverb med modalitetsverb

I (10), det enda exemplet där KT:s tonalitetsverb översatts med ett modalitetsverb, saknas en passande lexikonmotsvarighet. Det ryska anförings verbet "чеканила" betyder 'klart och tydligt uttala varje ord' (Norstedts 2012, uppslagsord *tjekanit*). Viktigt i det här

sammanhanget blir dock att anförings verbet uttrycker en sida av talarens karaktär. Talaren i det här fallet är återigen Marina. I KT framstår hon som en person som gärna betraktar de andra lite från ovan och styr och ställer med dem. Ofta kan det ske på ett smått elakt sätt, som när hon på festen gör vad hon kan för att starta bråk mellan de andra festdeltagarna (se KT r 705–715, MT r 705–716). Denna sida av hennes karaktär tycks understrykas av återkommande modalitetsverb vid hennes repliker (fyra av total elva utgörs av modalitetsverb)¹¹. Också inuti replikerna kan det förekomma modala uttryck såsom ”нельзя” (’får inte’, KT r 95) och ”[н]адо” (’måste’, KT r 700). I (10) är anförings verbet *upplysa* tänkt att fånga detta karaktärsdrag hos talaren.

10) – Опасного врага, ощерившего гнилую пасть, –
чеканила Марина (KT r 42–43)

– Den farliga fiende som öppnat sitt stinkande gap,
upplyste Marina (MT r 42–43)

4.3.4 Översättning av tonalitetsverb med aspektuellt verb

Det enda fall där ryskt tonalitetsverb översatts med aspektuellt verb redovisas i (11). Det ryska anförings verbet *зашепталось* betyder ”tala tyst, viska med varandra” (gramota.ru, uppslagsord *sjeptatsja*, min översättning). Repliken står här för ett lätt sorl och visar att dialog mer utgör ett ”idealiserat tal” (Gellerstam 1996:14) än exakt återgivna yttranden. I MT får detta representeras av *börja viska*.

11) — Объясни, Тимур, объясни, – зашепталось
собрание. (KT r 1415–1416)

– Berätta, Timur! Berätta! började alla viska. (MT r
1415–1416)

4.3.5 Översättning av tonalitetsverb med indirekt verb

I två fall har KT:s tonalitetsverb översatts med indirekt verb. I (12) används det metaforiska *pressa fram* vilket också det ryska anföringsverbets betydelse (Norstedts 2012, uppslagsord *vydavít*). Också generellt är mitt intryck att indirekta verb fungerar bättre i den svenska texten när de utgör metaforer.

¹¹ Andelen modalitetsverb för Marinas del blir därmed 36 %. Även Timur har en hög andel modalitetsverb (35 % av hans anföringsverb), vilket återspeglar hans överlägsna attityd gentemot Patja. Tillsammans utgör dessa två karaktärers modalitetsverb 32 % av det totala antalet modalitetsverb i KT.

12) – Ничем. Я ведь не промышленник, – выдавила я, раздражаясь. (КТ r 129–130)

– Inga. Jag är ingen projektledare, pressade jag fram irriterat. (КТ r 129–130)

I (13) finns istället ett exempel på neutralisering. Det ryska anföringsverb som används här är ”отрезала”, vilket betyder svara eller neka skarpt och kort (gramota.ru, översättningsord *otrezat*). Som lexikonmotsvarighet anges modalitets verbet *snäsa av* (Norstedts 2012, uppslagsord *otrezat*), men jag har här valt att neutralisera detta relativt expressiva verb och använder istället frasen *skyndade sig Marina att säga*. Detta innebär dock att yttrandet tonas ned och karaktären framstår som mindre temperamentsfull i MT jämfört med KT, något som kan sägas gälla vid flera av det stora antalet neutraliseringarna i MT.

13) – Нет, спасибо, конечно, но мы у незнакомцев вино не берём, – отрезала Марина. (КТ r 455–457)

– Nej tack. Vi köper inte vin av främlingar. Men tack ändå, skyndade sig Marina att säga. (MT r 455–457)

4.4 Aspektuella verb

Bland de ryska aspektuella verben i KT märks till exempel tre olika verb med betydelsen *svara* (*otkliknytsja*, *otvetit* och *otozvat*) och två förekomster av verbet *prodolzjat* (’fortsätta’). Totalt utgörs gruppen av 18 förekomster och samtliga utom två är översatta med aspektuella verb i MT. I svenskan förefaller det alltså finnas goda lexikonmotsvarigheter till dessa ryska verb. Delvis kanske beror detta på att de aspektuella verben inte används så mycket för att markera till exempel känslor och attityd, utan har en semantik som överlag är begränsad till dialogens struktur. Det går också att notera att de är relativt neutrala stilistiskt sett, något som gör dem lika yttrande verben.

Yttrandeverb	Tonalitetsverb	Aspektuella verb	Modalitetsverb	Indirekta verb
1	0	16	0	1

Tabell 3: Svenska översättningar av ryska aspektuella verb.

4.4.1 Översättning av aspektuellt verb med yttrande verb

Det fall där ryskt aspektuellt verb har översatts med rent yttrande verb redovisas i (14). Här bedömer jag lexikonmotsvarigheten till ryskans *zagovorit* (’ta till orda’) höra till en något

formell stil. I KT är situationen istället ett samtal på tu man hand i ett avskilt rum och jag har därför använt det stilistiskt mer neutrala yttrande verbet *fråga* i MT. Det går också att konstatera att den aspektuella betydelsen i KT:s anföringsverb framkommer även i MT genom den adverbiala bestämningen ”till slut” (i KT ”наконец”).

14) – Почему говорят – «истина в вине?» –
заговорил он наконец. (KT r 794–795)

– Varför säger man "i vinet – sanningen"? frågade han
till slut. (MT r 794–795)

4.4.2 Översättning av aspektuellt verb med indirekt verb

I (15) har den ryska anföringssatsen ”вставил фантазёр Юрий” (ungefär: ”inflikade drömmaren Jurij”) komprimerats till *fantiserade Jurij* i MT. Det aspektuella verbet har alltså kunnat utelämnas ur MT, något som visar på de aspektuella verbens begränsade semantik. En variant jag övervägde i detta fall var ”inflikade Jurij som den drömmare han var”. Detta är dock relativt mångordigt och som kommer att framgå leder de många neutraliseringarna i MT redan mångordighet. Varianten *fantiserade Jurij* blir därför en slags kompensation för detta.

15) – Прекрасная воительница с гор, – вставил
фантазёр Юрий (KT r 649–650)

– Den sköna furien från bergen, fantiserade Jurij (MT
r 649–650)

4.5 Modalitetsverb

Som framgår av Tabell 4 har tendensen varit att översätta ryskt modalitetsverb med svenskt yttrande verb eller modalitetsverb, även om översättningar med aspektuella och indirekta verb också förekommer.

Yttrande verb	Tonalitetsverb	Aspektuella verb	Modalitetsverb	Indirekta verb
12	0	5	12	2

Tabell 4: Svenska översättningar av ryska modalitetsverb.

4.5.1 Översättning av modalitetsverb med modalitetsverb

De flesta ryska modalitetsverben motsvaras av ett svenskt dito i MT. I de här fallen är svårt att bortse från de ryska verbens modala betydelse och vad de säger om repliken. Exempel på verb är *skomandovat* (’befalla’), *trebovat* (’kräva’) och *razjasnat* (’klargöra’). Då drygt hälften av

verben i denna grupp är kopplade till Marinas och Timurs repliker, det vill säga två romankaraktärer som utmärker sig genom ett smått mästrande beteende, förefaller det återigen bli tydligt att karaktären bakom yttrandet spelar en stor roll för modalitetsverbens användning i KT. Marinas replik i (16) får illustrera detta.

16) – Тише, тише! – требовала Марина (КТ r 765)

– Lugna er, lugna er! manade Marina (MT r 765)

4.5.2 Översättning av modalitetsverb med yttrandeverb

Exempel på ryska modalitetsverb som översatts med svenskt yttrandeverb i MT är *zametit* ('anmärka'), *soglasitsja* ('instämma'), *obratitsja* (vända sig till) och *soobsjtjitsja* ('meddela'). Min uppfattning är att dessa verb är ganska otypiska som anföringsverb i svenskan och har en mer formell klang som avviker från det talspråk som är tänkt att dominera MT. Gellerstams analys, som visar att anföringsverben *anmärka*, *påpeka* och *meddela* är mer än dubbelt så vanliga i översatt litteratur som i svensk originallitteratur tycks stödja detta (Gellerstam 1996:21). Det hela bekräftas också av en egen sökning jag gjort på lemmat *vända sig* i Språkbankens romankorpusar (Språkbanken). Språkbanken har ett större antal korpusar tillgängliga på internet. De är sökbara via verktyget Korp. De korpusar jag har använt mig av är Bonniersromaner I (1976–1977), Bonniersromaner II (1980–1981) och Norstedtsromaner (1999). Tillsammans omfattar de cirka 13,4 miljoner ord. Den förstnämnda är densamma som Gellerstam (1996:18) använt sig av. Vid en sökning presenteras det eftersökta ordet i de meningar det förekommer i (så kallad KWIC – "Key Word in Context"). I vissa fall visas dock inte hela meningen och detta har lett till att jag fått utelämna vissa träffar där jag inte säkert kunnat fastställa huruvida det rört sig om ett anföringsverb eller ej. Mitt resultat får därför ses som en fingervisning men det tyder ändå på att även *vända sig* är vanligare i översättningar än originallitteratur (av totalt 3 852 träffar fann jag det använt som anföringsverb 10 gånger i svensk originallitteratur och 20 gånger i översättningar).

Vad som underlättar översättningen av dessa ryska modalitetsverb med svenska yttrandeverb är att det modala inslaget i det ryska verbets betydelse ofta ändå framgår av repliken. I (17) används till exempel modalitetsverbet "согласилась" i KT. Detta hade kunnat översättas mer textnära med "instämde [jag]", men att yttrandet självt har redan betydelsen av medgivande. Översättningen med yttrandeverb utgör här alltså ingen större informationsförlust. Istället går det att se en koppling till det svenska idealet med självförklarande repliker (se sidan 15).

17) – Давай, – согласилась я (КТ r 1071)

– Okej, sa jag (MT r 1071)

4.5.3 Översättning av modalitetsverb med aspektuella verb

Också vid översättningarna av modalitetsverb med aspektuella verb handlar flera gånger om att hitta en neutralare variant till ett stilistiskt markerat anföringsverb i KT. De påminner därmed om (17) ovan. I (18) har exempelvis det anförings verbet заявил ('meddelade [han]') som blivit till "fortsatte" i MT.

18) – А я воевал на Кавказе. И даже был ранен, – так же манерно заявил Юрий. (КТ r 515–516)

– Och jag har stridit i Kaukasien. Jag sårades till och med, fortsatte Jurij lika tillgjort. (КТ r 515–517)

4.5.4 Översättning av modalitetsverb med indirekta verb

Ryskt modalitetsverb motsvaras av indirekt verb i MT i två fall. Det intressantaste av dem redovisas i (19), där det ryska verbet "позвал" ('[han] kallade på') kräver någon form av anpassning. I MT har det blivit till "hörde jag". Just det indirekta verbet *höra* (ibland i passiv form *höras*) har visat sig användbart i MT. Jag betraktar det som en modulation – ett synvinkelskifte som lämpligt nog också innebär en anpassning till KT:s fokalisering och jag-berättare. Vidare har det likheter med yttrandeverben då det framstår som stilistiskt neutralt och markerar framför allt att yttrandet fällt och att det uppfattats. Detta gör *höra* till ett unikt indirekt verb i MT.

19) – Патя... – позвал меня сзади Ринат. (КТ r 1039;
ordagrant: – Patja... kallade Rinat på mig bakifrån)

– Patja... hörde jag Rinat bakom mig. (MT r 1039)

4.6 Indirekta verb

De indirekta verben utgör den största gruppen av anföringsverb i KT. De har samtidigt de största avvikelserna i MT, rimligen för att de i högre grad avviker från den svenska anföringsnormen. Semantiskt anger majoriteten av dem rörelser, känslor, skratt, gester och mimik och jag kommer i det följande avvika från översättningsanalysens tidigare disposition och föra diskussionen utifrån dessa betydelser hos KT:s indirekta anföringsverb.

Yttrandeverb	Tonalitetsverb	Aspektuella verb	Modalitetsverb	Indirekta verb
11	0	4	6	19

Tabell 5: Svenska översättningar av ryska indirekta verb.

4.6.1 Rörelseverb

I KT förekommer fyra anföringsverb som anger rörelse. Ett intryck kan vara att de har en starkare koppling till relationen än till repliken och de skulle därför kunna ses som ganska långtgående exempel på hur författaren, med Gellerstams ord, försöker ”väva samman berättelse och replikföring” (Gellerstam 1996:17). I MT har dessa anföringsverb i de flesta fall neutraliserats, till exempel som i (20), där KT:s anföringssats ”вышагивал мой ухажёр” (’klev min beundrare ut’) blivit till yttrandeverb med en samordnad sats: ”sa min beundrare och klev ut”.

20) – Так вот, самое, – вышагивал мой ухажёр перед круглым столом, (KT r 1361–1362)

– Nu har jag alltså, sa min beundrare och klev ut framför det runda bordet, (MT r 1361–1362)

Att använda ”steg han ut framför bordet” som anföringssats i MT skulle nog kunna uppfattas som alltför expressivt. I och med att dessa anföringsverb anger händelser i berättelsen blir det också svårt att utelämna dem eller låta dem motsvaras av ett verb av annan typ, såsom ibland kan ske när anföringsverbet i första hand återspeglar en känsla eller attityd. Jag har alltså svårt att se en annan lösning än den ovan för exempel (20).

4.6.2 Skratt och leenden

Av de indirekta anföringsverben anger sex stycken skratt eller leenden, däribland *smejatsja* (’skratta’), *ulybatsja* (’le’) och *chichiknyt* (’fnittra’). Det två huvudsakliga varianterna att välja mellan i dessa fall är antingen en imitativ översättning med indirekt verb (’skrattade han’), eller neutralisering med konstruktionen ”sa X och skrattade”. Enligt Gellerstam (1996:15) kan den senare lösningen att uppfattas som stereotypisk. I MT har jag använt båda alternativen. I två fall är anföringsverbet initialt och detta underlättar användning av indirekt verb även i MT. Exempel (21) illustrerar detta.

21) Когда мы, промокшие, вбежали в полупустой вагон и плюхнулись на ободранную скамейку, Артур, не переставая, смеялся:

– Вы сумасшедшие! Политсобрание в двадцать первом веке! (КТ r 3–9)

När vi genomblöta rusat in i den halvtomma vagnen och dråsat ner på det slitna sätet kunde Artur inte sluta skratta:

– Idioter! Politiska möten på tjugohundratalet! (MT r 3–9)

I övrigt har jag använt indirekt verb i tre fall, medan jag en gång har låtit den efterställda anföringssatsen ”игриво хохотнул Артур” (’skrattade Artur uppsluppet’, КТ r 737) blir ”sa Artur och skrattade uppsluppet” (КТ r 737–738). Att jag använder indirekt verb i de andra fallen har att göra med kontexten. I (22) tolkar jag det exempelvis som att den unga kvinnan har svårt att hålla sig för skratt när hon påpekar att ett illegalt kasino flyttat in i byns ena moské. Denna samtidiga handling tycker jag bättre uttrycks med ett indirekt verb i svenskan.

22) – Перенесли в подвал у мечети, – хихикнула девушка с блокнотом. (КТ r 1400–1401)

– Det flyttades ner i källaren i moskén, fnissade den unga kvinnan med anteckningsblocket. (MT r 1400–1402)

4.6.3 Gester och mimik

När gester och mimik används som anföringsverb i КТ är det ofta för att understryka replikens innebörd, alternativt talarens attityd till den. Många gånger är det svårt att undvika någon form av neutralisering med yttrandeverb i dessa fall. I exempelvis (23) skulle en ordagrann översättning av den ryska anföringssatsen lyda: ”spelade Jurij med ögonbrynen”. En så långt dragen expressivitet skulle skapa en komisk effekt i MT som saknar motsvarighet i КТ. Det naturliga blir här istället översättning med yttrandeverb och samordnad sats.

23) – Ну что ты, это может быть любопытно, – играл бровями Юрий (КТ r 694–695)

– Äh, vaddå, det kanske blir intressant, sa Jurij och höjde på ögonbrynet (MT r 694–695)

4.6.4 Känslöverb

I KT finns 10 fall där reflexiva ryska verb som anger känslor används som anföringsverb. Hälften av dessa är översatta med konstruktionen ”yttrandeverb + talare + sättsadverbial”, såsom i (24). Enligt Gellerstam (1996:23–26) är sådana konstruktioner så pass mycket vanligare i översatt litteratur än i svensk originallitteratur att de riskerar uppfattas som översättningssvenska. Mendoza Åberg (2013:38) visar dock i sin masteruppsats om översättning av anföringsverb mellan språkparen svenska och polska, att konstruktioner av den här typen inte behöver leda till att den svenska måltexten förlorar sin status som högprestigelitteratur. Hon menar att andra faktorer också tycks spela in. Det har också varit svårt att undvika denna konstruktion utan att använda anföringsverb som sticker ut ännu mer och jag har därför tagit med den i MT.

24) – А не опасно? – засомневался Юрий. (KT r 673)

– Är inte sånt farligt? frågade Jurij osäkert. (MT r 673)

Ett exempel där ett känslöverb istället översatts med modalitetsverb i MT återfinns i (25). Det ryska anförings verbet ”возмутился” betyder ordagrant ”[han] blev upprörd”. Till skillnad från (24) ovan finns det flera varianter att välja mellan i detta fall. I MT har jag använt mig av *protesterade*, men man skulle också kunna tänka tonalitets verbet *gorma*. Detta återger inte bara talarens känsla av upprördhet utan också passar också in på hans i övrigt ganska hetlevrade karaktär. Att *gorma* inte fungerar i det här sammanhanget beror dock på att den Kitjin som omtalas sitter i närheten och inte får höra det som sägs. I (25) blir det alltså textens trovärdighet som avgör vilket anföringsverb som kan användas i MT.

25) – Что за идиотизм, – возмутился хвостатый –
пускай Кичин сам вызывает своего Сталина! (KT r
690–692)

– Vad är det här för idioti? protesterade Hästsvansen.
Låt Kitjin frambesvärja sin Stalin själv! (MT r 690–
692)

4.7 Sammanfattning av översättningsanalysen

Av översättningsanalysen har det framgått att den högsta graden av överrensstämmelser mellan KT och MT står att finna i översättningen av KT:s yttrandeverb och aspektuella verb. Med två undantag motsvaras dessa av verb ur samma kategori i MT. Detta kan rimligen

förklaras med dessa verbs begränsade semantik och funktion – de relaterar i första hand till dialogen och inte till mer mångfacetterade företeelser som karaktärernas känslor eller attityder. Det går också att konstatera att de här verbens lexikonmotsvarigheter fungerar väl också stilistiskt sett i MT. Undantaget ifråga om det sistnämnda utgörs av ett aspektuellt verb som motsvaras av ett yttrandeverb i MT.

Också ifråga om modalitetsverben är det ofta stilistiska skäl som ligger bakom neutraliseringarna i MT. För huvuddelen av KT:s modalitetsverb är den modala betydelsen dock så pass betydande att den inte gått att bortse från och de översätts därför med modalitetsverb. Funktionellt anger dessa modalitetsverb ofta drag i talarens karaktär.

KT:s tonalitetsverb motsvaras vanligen av svenska tonalitetsverb när deras funktion är att markera röststyrka. I MT är det också anmärkningsvärt att tonalitetsverb inte använts en enda gång för att motsvara en annan typ av anföringsverb i KT. Till en liten del kan detta kanske förklaras narratologiskt, såsom i exempel (25) där textens trovärdighet omöjliggör användningen av ett tonalitetsverb i MT. För fiktionslitteraturen specifika faktorer som trovärdighet och karaktär förefaller alltså kunna ha en viss inverkan även i analysen av anföringsverben.

De största skillnaderna mellan anföringsverbens användning står inte oväntat att finna i grupperna indirekta verb och yttrandeverb. Siffrorna 40 indirekta verb i KT mot 24 i MT, och 34 yttrandeverb i MT mot 6 i KT räcker för att tydliggöra detta. Att dessutom 11 stycken, eller närmare en tredjedel, av yttrandeverben i MT utgör översättningsmotsvarigheter till indirekta verb i KT visar att yttrandeverben i MT ofta används för att neutralisera de indirekta verben i KT.

En fråga som då uppstår är när KT:s indirekta verb neutraliseras och när de översätts imitativt i MT. Som redan framgått sker neutraliseringarna ofta när KT:s indirekta verb betecknar rörelser eller känslor. De beror i dessa fall på att KT:s anföringsverb är för expressiva för att tillåta en imitativ översättning. Ser man istället till de ryska indirekta verb som översätts imitativt och alltså motsvaras av ett indirekt verb i MT, så har de gemensamt att de betecknar någon form av kommunikation, ibland i metaforisk betydelse.

Sammanfattningsvis går det därmed att urskilja vissa grova drag i anföringsverbens översättning: yttrandeverb och aspektuella verb översätts vanligen imitativt. Detta gäller överlag också tonalitetsverben även om det går att se en viss variation i deras fall. Modalitetsverb och indirekta verb neutraliseras däremot ofta.

Slutligen bör något nämnas om vilka konsekvenser den höga andelen neutraliseringar får för MT. Mendoza Åberg (2013:38f.) menar att översättningarna av svenska yttrandeverb med

polska tonalitetsverb i hennes material kan få romankaraktärerna att framstå som mer temperamentsfulla i den polska översättningen. På motsvarande sätt leder rimligen neutraliseringarna i min översättning till det motsatta, det vill säga till mindre färgstarka karaktärer i MT. Det innebär att något viktigt förlorat i översättningen och att karaktärerna inte blir riktigt desamma i MT som i KT.

5 Avslutning

I källtextanalysen som inledde denna uppsats tog jag upp ett antal för KT utmärkande drag som jag anser vara viktiga för förståelsen av texten och därmed också för översättningsstrategin och översättningen. Dessa utmärkande drag rörde kontext, narratologi, stil och vissa innehållsmässiga sidor av KT såsom teman och propositioner. I övervägandena inför översättningen diskuterade jag några av översättningens semantiska och pragmatiska aspekter. Ifråga om de senare fastslog jag en övervägande imitativ översättning. En imitativ strategi var också min utgångspunkt ifråga om de semantiska aspekterna, men det gick också att fastslå att det finns en rad faktorer motiverar semantiska avvikelser. Inte minst gäller det anföringsverben.

Att översättningen av anföringsverben utgjort ett särskilt problem beror på att de varierar i så hög grad i KT och att de, med svenska mått mätt, är så expressiva – något som leder till en tydlig konflikt mellan källspråks- och målspråksnormer. Samtidigt spelar de, som framgått av källtextanalysen, en viktig roll i texten, för att visa på berättarens attityd till den som yttrar repliken, och de är också viktiga för att karaktärisera talaren. Som konstaterats i översättningsanalysen får de många neutraliseringarna karaktärerna att framstå som mindre färgstarka – all information som de ryska anföringsverben förmedlar går alltså inte att få med i den svenska översättningen.

Min utgångspunkt vid översättningen av anföringsverben har varit deras funktion – det är i första hand den som jag har eftersträvat att överföra till MT. Detta har många gånger kunnat motivera denotativa avvikelser i MT. Många gånger beror dock ändringarna i MT på anpassningar till den neutralare svenska anföringsnormen. Sådana neutraliseringar kan i sin tur leda till en överrepresentation av konstruktioner som ”sa X + SÄTTSADVERB IAL”, vilket kan ge intryck av översättningssvenska. Slutligen har det också framgått att stilistiska krav varit viktiga vid modalitetsverbens översättning.

Litteratur

Primärlitteratur

Ganijeva, Alisa (2015) *Zjenich i nevesta*. Moskva: AST.

Sekundärlitteratur

AST. *Izdatel'stvo*. <http://ast.ru/izdatelstvo/> [2017-03-20]

British Council (2016). *Why did a young female Russian novelist pretend to be a man?*
<https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/why-did-young-female-russian-novelist-pretend-be-man> [2017-03-20]

Deep Vellum. *The new home of Deep Vellum*. <https://deepvellum.org> [2017-03-20]

Gallimard (2016). *Collection Du Monde entier*. [http://www.gallimard.fr/Divers/Plus-sur-la-collection/Du-Monde-entier/\(sourcenode\)/116106](http://www.gallimard.fr/Divers/Plus-sur-la-collection/Du-Monde-entier/(sourcenode)/116106) [2017-03-27]

Ganijeva, Alisa (2017). *Bio*. alisaganieva.com/eng/bio.html [2017-04-06]

Gellerstam, Martin (1996). Anföringens estetik. Om dialogformler i ett tvärspråkigt perspektiv. I Josephson O. (red): *Stilstudier: språkvetare skriver litterär stilistik*. Uppsala. Sid 12–27.

Hellspong, Lennart & Ledin, Per (1997) *Vägar genom texten: Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Holmberg, Claes-Göran & Ohlsson, Anders (2012) *Epikanalys. En introduktion*. Lund: Studentlitteratur.

Leech, Geoffrey N. & Short, Michael H. (1981) *Style in fiction: a linguistic introduction to English fictional prose*. London: Longman.

Liljestrand, Birger (1983). *Tal i prosa: om svenska författares anföringsteknik*. Umeå: Umeå universitet.

Lindqvist, Yvonne (2005). *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Lipman, Masha (2012). Putin's patriotism lessons. *The New Yorker*, 24 september.
<http://www.newyorker.com/news/news-desk/putins-patriotism-lessons> [2017-03-20]

Lundquist, Lita (2007). *Oversattelse. Problemer og strategier set i tekstlingvistisk och pragmatisk perspektiv*. Fredriksberg: Samfundslitteratur.

Melin, Lars (2009) *Nyfiken på texten: textteori för textpraktiker*. Stockholm: Liber.

Mendoza Åberg, Lisa (2013) ”Jo, läspade Violet” *Översättningsanalys av anföringsverb i svensk och polsk skönlitterär prosa. En fallstudie*. Masteruppsats, Institutionen för slaviska språk. Stockholm: Stockholms universitet, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:696279/FULLTEXT01> [2017-03-18]

Morris, Lucy (2015). Technical Dystopias: An interview with Russian author Alisa Ganijeva. *Little Village magazine*, 25 juni. <http://littlevillagemag.com/technical-dystopias-an-interview-with-russian-author-alisa-ganieva/> [2017-03-20]

Mossberg, Mari (2015). *Att beskriva översättarstilar – en analys av sex svenska översättningar av Madame Bovary*. (Rapport). Lund: Lunds universitet.

Nationalencyklopedin. *Suhrkamp*

Verlag. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/suhrkamp-verlag> [2017-03-18]

Sekisov, Anton (2015). Alisa Ganijeva: I'm a foreigner everywhere. *Rossijskaja gazeta*, 6 maj.
http://rbth.com/literature/2015/05/06/alisa_Ganijeva_im_a_foreigner_everywhere_45785.html
1 [2017-03-20]

SO II – Svenska Akademien (2009). *Svensk ordbok: utgiven av Svenska Akademien*.
Stockholm: Nordstedts.

Språkbanken. *Korp*. spraakbanken.gu.se/korp/ [2017-04-05]

Tegelberg, Elisabeth (2000). *Från svenska till franska. Kontrastiv lexikologi i praktiken*.
Lund: Studentlitteratur.

Wren, Celia (2012). Unusually talented. *Washington Post*, 24 februari.
https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/2012/02/21/gIQAfHG4XR_story.html?utm_term=.4ddae7689a2e [2017-04-25]